

צבונת הספרים

כתבים יהודיים

האם יכול סופר, סופר מובהק, בעל משקל, — ממילא בעל סגנון אישי — להיות אותו סופר עצמו, גם אם יכתוב בלשון אחרת שיקנה לעצמו, בעמל או בלי עמל, מדצון ובחירה חפשית, או מכוחן של נסיבות שחן? האם ישיכיל לצרף לו בלשון האחרת אותו סגנון עצמו, מכוח אפיו בו ובזכות כשרון-היוצר הטבוע בו, וכי לא ייפגעו ההישגים, שהוא מסוגל להשיג ביצירתו, בלא הבדל לשון ושפה?

ההיסטוריה של הספרות בעולם אינה יודעת מקרים רבים, שסופרים גדולים יהיו משמשים בשתי שפות, אעפ"י שודאי כי רבים וכן טובים מהם שלטו שלטון מוחלט בשפות אחדות בבת-אחת, אולי משום שחוש טבעי הוא ואף הכרה עמוקה, כי אין אדם משיג הישגים מקוריים ומעמיקים אלא בשפה אחת, שהיא שפת העם ושפת הדם ואין זו ניתנת לחלוקה.

מן המקרים המעטים, אפשר לומר — הנדירים — של סופרים בעלי-משקל שיצרו בשתי שפות, ניתן לנו ללמוד לקח רב וחשוב ולהסיק מסקנות מרחיקות-ענין.

ידוע המקרה של אוסקר ויילד, הסופר האנגלי, בעל סגנון מיוחד, סגנון אפוריסטי, פאראדוקסאלי, שהחליט יום אחד, כשהותו בפאריז, לכתוב מחזה בשם „שלומית“ למען השחקנית המתחללת, שרה ברנאר, והוא כתבו — בצרפתית. אכן, הבוחן ומבחין יווכח עד מהרה, שיש הבדל מהותי בין ויילד האנגלי לבין ה„צרפתי“, כלומר: לא רק לשונו של הסופר השתנתה, אלא גם אפיו; לא הנושא, אלא החוכן שונה ונבדל, מכאן אחת אומר: הלשון אינה מעניקה רק צורה ליצירתו של היוצר, אלא היא משפיעה מחשבות אחרות, רגשות אחרים, כי זה כוחה של לשון. רק „חובבים“ אינם משיגים ואינם יודעים שלשונו של סופר אינה רק אמצעי ביטוי, אלא יותר מזה — היא שותפת למחשבה, לחוויה, והיא מטה את היוצר, אם לימין ואם לשמאל, מדריכה ומוליכה בדרכים מיוחדות לה וגם אל מטרות, שלשון אחרת אינה מביאה דווקא אליהן, אלא לאחורות ונבדלות. הנה כי כן, אפילו משורר כר. מ. רילקה, בעל אופי מוצק ובעל „אני“ מובהק; משורר, החרד הוא עצמו ל„אני“ שלו, הנוהר בהכרה ובכוונה תחילה מכל השפעה זרה (משום-כן לא קרא בחייו הערכה כל שהיא על יצירתו), — נאלץ היה, מדעת ושלא מדעת, לשנות עצמו בשעה שנחפס ללשון הצרפתית ושר בה כמה עשרות שירים. כשאתה קורא שירים אלה מן ההכרה וההגיון תגיע אל מסקנה אחת מן השתיים: או שר. מ. רילקה כאן הוא אחר, רילקה שני, או שהלשון הצרפתית היא אחרת, צרפתית שניה, אגב, רילקה כתב גם שירים רוסיים אחדים, — ובהם מתגלה, ללא ספק, רילקה שלישי, ודאי — חותם האישיות קיים ועומד, אבל יש הבדל, והבדל רב, אפשר לומר אפילו מהותי; כאן תכנים אחרים, ולא רק לשון אחרת, וברור לנו, אילו כתב ר. מ. רילקה בלשון אחרת, ולא בלשונו הגרמנית שלו, — היינו חסרים את ר. מ. רילקה הידוע לנו, והיה לנו ר. מ. רילקה אחר, נבדל.

מובן מאליו, כי המקרה בסופרי ישראל, היוצרים בשתי לשונות גם יחד — עברית ויידיש — הוא מקרה שונה ונבדל, מקרה יוצא-דופן, שכן הוא נורמאלי באי-נורמאליותו: שתי שתי הלשונות של עם אחד הן, אי-על-פי-כן, גם במקרה מיוחד זה אין הענין שונה הרבה במהותו. להלכה — סופר אחד הכותב בשתי לשונות; ולמעשה — שני סופרים הם, שונים ונבדלים זה מזה, אחד — בעברית, ואחד — ביידיש.

השכיל להבין ולהבחין בכך המבקר העברי המנוח, ד. א. פרידמן, אשר כתב (במאמר ביידיש דווקא): „מ. י. ברדיצ'בסקי ביידיש — הנו כמו אדם אחר“, והוא מנתח ומסביר את הדבר בהגיון ובהבנה רבה.

וחבל שלא קם עוד בתוכנו חוקר ומבקר שיבחון את יצירותיהם כפולות-הלשון של סופרי ישראל, כדי להוכיח, בסיועו של ניתוח מפורט, של השוואות והקבלות, במה שונה הסופר האחד בשתי

הלשונות. ודאי לנו, כי הוא ימצא ואף יוכיח, שלא הרי ה. נ. ביאליק הכותב יידיש, אפילו על אותו נושא עצמו, כהרי ה. נ. ביאליק הכותב עברית; ולא הרי י. ל. פרץ המספר עברית כהרי י. ל. פרץ — יידיש, ובאותו זמן ממש וכו' וכו'.

*

ועד כדי כך מגיעים הדברים, שאין לנו להצטער, דרך משל, על שי. ל. פרץ עצמו, או מנדלי מור"ס, או ה. נ. ביאליק — לא תירגמו הם עצמם את היצירות של עצמם מיידיש לעברית, שכן היו אלה שוב יצירות עבריות נוספות ואחרות ולא תרגומן של היצירות שכתבו ביידיש, כלומר: — היצירות שנכתבו ביידיש והתפרסמו בה — היו שוב נשאות בלתי מתורגמות. ומוטב, שרק הולת יתרגם אותן יצירות, כי רק אז מתקבל תרגום של ממש.

אותו דבר עצמו נוגע גם ליצירות של מ. י. בן־גוריון שכתב ביידיש ופירסמן בספר בשם כולל „יידישע כתבים“, ומבחר מהם יצא עכשיו לאור בשם „כתבים יהודיים“*. אם יש שצולת מחשבה: חבל, שמ. י. בן־גוריון לא תירגם, הוא עצמו, יצירות חשובות אלה, לעברית, שכן יש בתן משום המשך אישיותו וגילוי קווים נוספים ופרטים בעלי ערך לבנין עולמו, — הריהי מחשבה שטחית. אילו עשה כן מ. י. בן־גוריון היה כותב על אותם נושאים סיפורים עבריים נוספים ואילו „יידישע כתבים“ היו נשארים כמות שהגם כלשון זו שכתבם: עכשיו, שהתרגום נעשה על־ידי מ. ז. ולפובסקי — נמצא, שדווקא יצירות אלה הורקו לעברית, אף־על־פי שמ. ז. ולפובסקי ביקש, כמובן מאלו, להתקרב לסגנונו העברי של מ. י. בן־גוריון, ואף השכיל והצליח לא מעט. אך מוטב שהדברים נשארים בגדר של תרגום בידי מ. ז. ולפובסקי. עכשיו אנו רואים ויודעים — מה כתב מ. י. בן־גוריון ביידיש דווקא.

שכן, כל סופר וכל אמן, ואפילו אינו מעורב עם הבריות, ואפילו הוא כותב לגפשו — לעולם הנו מביא בחשבון יצירתו — ואפילו בבלי־דעת, — את השומע ואת הקורא, קורא בלשונו, כמובן. והקורא הוא תמיד בעל דמות־דיוקן משלו, בעל מנטאליות מיוחדת. ובין רוצה הסופר בין אינו רוצה — אל הקורא הזה ידבר, לפי המנטאליות שלו, לפי טיב השכלתו וחניוכו, המשוערים, פחות או יותר. ואותו סופר עצמו אם הוא כותב בלשון אחרת — הוא מדבר אל קורא אחר, בעל מנטאליות אחרת. אכן, לא הרי הקורא עברית בארצות הגולה כהרי הקורא יידיש באותן ארצות. והסופר הנבון והאמן החכם — לא ייתכן שידיבר אל שניהם בסגנון אחד. ואפילו אם קוראים אלה שומעים את שתי הלשונות כאחת — שונים הם ונבדלים כל פעם שהם קוראים כלשון אחת או בשניה.

ואכן, יש הבדלים מרחיקי־לכת בין דברי מ. י. בן־גוריון בעברית לבין דבריו ביידיש; הנושא שונה במידה זו או אחרת — אפילו זה נושא שבו סיפר המחבר גם בעברית. צביון הלשון נבדל, לשונו המצומצמת תמיד — ארוכה יותר ביידיש. אפשר לומר אפילו, כי כוונותיו שונות בשתי הלשונות.

ראוי כל הענין למחקר מיוחד ומפורט, לניתוח בעזרת השוואות והקבלות. ואין ספק כי החוקר יגיע למסקנות מאלפות ומחכימות.

ודאי שהיה, למתרגם ולעורכי ההוצאה, נימוקים שהביאום להוציא־לאור רק מִבְּחַר מן הכתבים ביידיש. אעפ"כ צר, שהמעשה אינו שלם ולא מיצה את הדברים עד סופם.

אולם אף מה שנעשה יש לו ערך רב, גם מכוח טיב התרגום בידי מ. ז. ולפובסקי. למוקרי יצירתו של מ. י. בן־גוריון נוספו ערכים חדשים להנאתם ולהשכלתם.

י. זמורה

* מיכה יוסף בן־גוריון (ברדיצ'בסקי): כתבים יהודיים מאת קרוב רחוק, עברית: מ. ז. ולפובסקי, הוצאת הסיביוז המאוחד, תשכ"ו.